

Пушкар О. А.<https://orcid.org/0009-0007-9966-9693>

Державний податковий університет

ДОСВІД ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У ПИТАННЯХ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в окремих європейських державах з метою виявлення сучасних підходів до криміналізації корупційних діянь, визначення особливостей нормативного регулювання відповідальності за їх вчинення та обґрунтування можливостей використання позитивного зарубіжного досвіду для вдосконалення кримінального законодавства України. Автором досліджено законодавчі підходи до визначення складів корупційних кримінальних правопорушень, особливостей кримінальної відповідальності службових осіб у деяких зарубіжних державах.

У статті проведено аналіз положень кримінального законодавства окремих європейських держав, що регламентують відповідальність за одержання, надання та посередництво у наданні неправомірної вигоди, зловживання службовим становищем, торгівлю впливом та інші корупційні кримінальні правопорушення. Встановлено, що законодавство кожної держави характеризується власними особливостями визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, кола суб'єктів відповідальності, системи кримінальних покарань та спеціальних заходів кримінально-правового характеру. Виявлено, що ефективність кримінально-правової протидії корупції у європейських державах забезпечується системністю антикорупційного законодавства, належною взаємодією правоохоронних і судових органів, високим рівнем правової визначеності кримінально-правових норм та функціонуванням дієвих інституцій запобігання корупції.

За результатами проведеного дослідження сформульовано висновки щодо перспектив використання позитивного досвіду європейських держав у процесі вдосконалення кримінального законодавства України. Обґрунтовано доцільність подальшої гармонізації національних кримінально-правових норм із європейськими стандартами, удосконалення законодавчого визначення окремих корупційних кримінальних правопорушень, розширення можливостей застосування спеціальних кримінально-правових заходів щодо незаконно одержаних активів, а також забезпечення більшої узгодженості кримінального, антикорупційного та процесуального законодавства.

Ключові слова: європейський досвід, протидія корупції, кримінальна відповідальність, корупційні правопорушення, неправомірна вигода.

Постановка проблеми. Корупція залишається однією з найбільш небезпечних загроз демократичному розвитку держав, принципу верховенства права, належному функціонуванню органів публічної влади та економічній безпеці суспільства. Незважаючи на активний розвиток міжнародних антикорупційних стандартів, законодавство європейських держав щодо кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення характеризується різними підходами до визначення складів кримінальних правопорушень, кола

суб'єктів відповідальності, видів покарань та інших кримінально-правових заходів. У контексті євроінтеграційного курсу України особливості актуальності набуває дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії корупції з метою виявлення найбільш ефективних моделей правового регулювання та можливостей їх імплементації у національне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зарубіжного досвіду запобігання та протидії корупційним правопорушенням, включа-

ючи криміналізацію таких правопорушень, представлено у роботах таких вітчизняних науковців, як А. І. Берлач, Т. О. Борець, А. В. Боровик, Г. С. Буга, Р. А. Вовченко та ін. Огляд наукових робіт цих та деяких інших вчених показує, що в дослідженнях переважна увага приділяється вузьким аспектам цієї проблематики або окресленню досвіду окремих європейських держав. Водночас у сучасній науці кримінального права недостатньо комплексних наукових досліджень, в яких проводиться порівняльно-правовий аналіз законодавства окремих європейських держав щодо кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в аспекті можливостей використання позитивного досвіду таких держав для вдосконалення кримінального законодавства України.

Постановка завдання. Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу законодавства окремих європейських держав щодо кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, виявлення ефективних моделей кримінально-правової протидії корупції та обґрунтування можливостей використання позитивного зарубіжного досвіду для вдосконалення кримінального законодавства України. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати особливості криміналізації корупційних правопорушень у законодавстві окремих європейських держав; здійснити порівняльний аналіз підходів до визначення підстав і особливостей кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення; сформулювати пропозиції щодо імплементації позитивного європейського досвіду у вітчизняне кримінальне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Сучасна антикорупційна політика європейських держав характеризується високим рівнем диференціації підходів до кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням, що зумовлює необхідність їх комплексного наукового осмислення. Як справедливо зазначають деякі науковці, незважаючи на уніфікацію європейських стандартів, зокрема антикорупційних конвенцій та рекомендацій міжнародних організацій, національні кримінально-правові системи зберігають суттєві відмінності у визначенні складів корупційних правопорушень, підходів до розмежування їх видів, а також у встановленні меж кримінальної відповідальності [1, с. 727]. Указане, в свою чергу, актуалізує питання виявлення ефективних моделей правового регулювання, які можуть бути адаптовані в інших правових системах, зокрема в Україні.

Досвід окремих європейських держав свідчить про наявність різних моделей кримінально-правового реагування на корупційні прояви, що ґрунтуються на деталізованому розмежуванні форм неправомірної поведінки службових осіб.

У низці країн Європейського Союзу (ЄС) спостерігається тенденція до диференціації відповідальності залежно від характеру службової поведінки та зв'язку між неправомірною вигодою і службовими повноваженнями особи. Такий підхід дозволяє виокремлювати випадки, коли вигода надається за правомірні дії службовця, та ті, коли така вигода пов'язана з порушенням службових обов'язків, що, у свою чергу, впливає на ступінь суспільної небезпеки діяння та суворість санкцій.

Характерною рисою європейського кримінального законодавства є також поступова деталізація складів корупційних правопорушень шляхом виокремлення спеціальних форм кримінально караної поведінки, включаючи ситуації потенційного впливу на службову особу без безпосередньої прив'язки до конкретного рішення [2, с. 152].

Наприклад, кримінально-правова система Австрії вирізняється високим рівнем нормативної деталізації складів корупційних правопорушень та чітким структурним розмежуванням різних форм службової корупції. Основним регулятором є Кримінальний кодекс Австрії, який містить диференційовану систему норм, спрямованих на охоплення як класичного хабарництва, так і ширших проявів неправомірного впливу [3].

Особливістю австрійської моделі, як зазначають деякі дослідники, є чітке розмежування «активної» та «пасивної» корупції, що дозволяє системно відмежовувати поведінку службової особи від дій особи, яка надає неправомірну вигоду [4, с. 201]. При цьому пасивне хабарництво охоплює як випадки отримання вигоди за неправомірні дії, так і ситуації, коли службова особа отримує вигоду за дії, що формально відповідають її обов'язкам, що суттєво розширює межі криміналізації.

Важливою рисою австрійського законодавства є диференціація кримінальної відповідальності залежно від вартості неправомірної вигоди. Законодавець встановлює порогові значення, перевищення яких зумовлює істотне посилення санкцій, включаючи суттєве збільшення строків позбавлення волі. Такий підхід забезпечує принцип пропорційності покарання та підвищує превентивний ефект кримінального закону.

Окремої уваги заслуговує криміналізація так званих передумов впливу на службову особу, коли

неправомірна вигода надається не за конкретне рішення, а з метою формування загальної лояльності чи потенційного впливу на майбутню службову поведінку [3].

Крім того, характерною ознакою австрійського кримінального законодавства є можливість притягнення до відповідальності юридичних осіб, що дозволяє охоплювати корпоративні форми корупції. Водночас австрійське законодавство виключає легітимність навіть незначних видів подарунків, визнаючи їх кримінально караними за наявності ознак неправомірної вигоди.

У свою чергу італійська модель кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення характеризується складною багаторівневою структурою складів злочинів та розвиненою системою диференціації відповідальності залежно від статусу службових осіб. В основу розмежування різних форм пасивного хабарництва покладено критерій того, чи пов'язане одержання вигоди з правомірною діяльністю службової особи або з порушенням її обов'язків. У першому випадку йдеться про винагороду за виконання службових функцій, у другому – про більш суспільно небезпечні діяння, пов'язані з умисним відступом від службових обов'язків [4].

Суттєвою особливістю італійської системи кримінальної відповідальності за корупційні порушення є також диференціація суб'єктів залежно від їхнього статусу наб публічних службових осіб із владними повноваженнями та осіб, які виконують публічні функції технічного чи допоміжного характеру. Такий підхід дозволяє враховувати реальний обсяг владних повноважень при кваліфікації злочину та визначенні міри покарання.

Окремим елементом є криміналізація спеціальних видів корупції у сфері правосуддя, що підкреслює підвищений рівень суспільної небезпеки впливу на судову систему [4].

Важливим інституційним фактором в Італії є комплексне антикорупційне реформування, яке передбачає посилення санкцій, обмеження доступу до публічних посад для осіб, засуджених за корупційні злочини, а також розширення заходів запобігання повторній корупційній поведінці.

Іншим прикладом слугує кримінально-правова система Литви, яка поєднує широкий підхід до визначення суб'єктів корупційних правопорушень та інтеграцію приватного і публічного секторів у єдину систему антикорупційної відповідальності.

Особливістю є включення до кола суб'єктів не лише традиційних публічних службовців, а й осіб,

привіряних до них, у тому числі у приватному секторі [5], що свідчить про розширене розуміння корупційних ризиків і прагнення охопити всі сфери, де може виникати зловживання владними або управлінськими функціями.

Характерною рисою литовської системи кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, на яку звертають увагу деякі науковці, є широке трактування неправомірної вигоди, яка охоплює як матеріальні, так і нематеріальні блага, що суттєво розширює сферу кримінально-правового впливу [7, с. 30].

Литовське законодавство також чітко розрізняє корупційні діяння залежно від їх зв'язку з правомірною або неправомірною поведінкою службової особи, при цьому більш сувора відповідальність встановлюється за дії, що суперечать службовим обов'язкам. Важливою особливістю є визнання юридичних осіб суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення. Санкції щодо них є багатofункціональними та включають не лише штрафи, але й обмеження діяльності або ліквідацію [8].

Португальська модель характеризується поєднанням загального кримінального законодавства та спеціальних норм, спрямованих на регулювання відповідальності політичних і високопосадових службових осіб.

Особливістю є диференціація корупційних правопорушень залежно від ступеня порушення службових обов'язків: законодавство розрізняє випадки одержання неправомірної вигоди за правомірні дії та за дії, що прямо суперечать службовим обов'язкам, встановлюючи різний рівень санкцій [8].

Важливою рисою є використання системи денних штрафів, що дозволяє індивідуалізувати покарання залежно від майнового стану особи, забезпечуючи реальну рівність кримінально-правового впливу [9].

Окремо слід відзначити наявність спеціального антикорупційного законодавства, яке встановлює підвищену відповідальність для політичних діячів та високопосадовців, що вказує на посилений стандарт публічної відповідальності для осіб, які здійснюють найвищі управлінські функції. Додатково законодавство передбачає суворі санкції за пасивну корупцію, що підкреслює пріоритет превентивної функції кримінального права [9].

Загалом, аналіз європейського досвіду у сфері кримінально-правового регулювання відповідальності за корупційні правопорушення показує, що у більшості європейських правових систем засто-

совується чітке розмежування між різними видами службової корупції залежно від змісту службової дії та ступеня порушення службових обов'язків. Також спільною тенденцією є диференціація санкцій залежно від розміру неправомірної вигоди або ступеня суспільної небезпеки діяння. Важливою рисою європейського кримінального антикорупційного законодавства є визнання юридичних осіб суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, що дозволяє ефективніше реагувати на корпоративні форми корупції та мінімізувати ризики використання юридичних осіб як інструменту протиправної діяльності.

Водночас аналіз законодавства зазначених держав свідчить, що кримінально-правові заходи розглядаються лише як один із елементів комплексної антикорупційної політики, оскільки європейські антикорупційні стандарти передбачають поєднання кримінальної відповідальності із цивільно-правовими, адміністративними та фінансовими заходами впливу, застосування спеціальної конфіскації, повернення незаконно отриманих активів, відповідальності юридичних осіб, міжнародної правової допомоги, екстрадиції правопорушників, а також функціонування ефективних механізмів виявлення та документування корупційних правопорушень [10, с. 28].

На особливу увагу заслуговує інституційне забезпечення реалізації антикорупційної політики. Так, поряд із кримінально-правовими механізмами окремі держави створюють спеціалізовані органи із запобігання корупції, діяльність яких поєднує контрольні, аналітичні, координаційні та превентивні функції. Показовим у цьому аспекті є досвід Франції, де функціонування спеціалізованого антикорупційного агентства забезпечує системний контроль за реалізацією державної антикорупційної політики, моніторинг виконання антикорупційних програм, взаємодію із правоохоронними органами та здійснення превентивних заходів щодо мінімізації корупційних ризиків [11, с. 124].

Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства деяких європейських країн дає підстави дійти висновку, що для удосконалення кримінального законодавства України необхідно врахувати позитивний європейський досвід. Насамперед заслуговує на увагу австрійська модель диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру службової поведінки. На відміну від ст. 368 Кримінального кодексу України (КК України), яка фактично охоплює однією кримінально-правовою конструкцією випадки одержання неправомірної

вигоди як за вчинення незаконних дій, так і за вчинення дій, що входять до службових повноважень особи, австрійське законодавство чітко розмежує зазначені форми поведінки [12]. Такий підхід забезпечує більш точну оцінку ступеня суспільної небезпечності вчиненого та сприяє індивідуалізації кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим доцільно розглянути можливість удосконалення диспозиції ст. 368 КК України шляхом нормативного розмежування одержання неправомірної вигоди за правомірне використання службових повноважень і за вчинення чи невчинення службовою особою дій, що суперечать покладеним на неї обов'язкам, із встановленням більш суворой відповідальності саме за останню форму корупційної поведінки.

Перспективним також видається запозичення австрійського та португальського підходів щодо більш чіткої диференціації кримінальної відповідальності залежно від розміру неправомірної вигоди. Хоча чинна редакція ст. 368 КК України містить кваліфікуючі ознаки, пов'язані зі значним, великим та особливо великим розміром неправомірної вигоди [12], слід поєднати кількісні критерії із характером службового становища винної особи та тяжкістю наслідків вчиненого кримінального правопорушення.

Заслуговує на увагу й італійський підхід до нормативного розмежування окремих категорій осіб, які виконують публічні функції. Українське кримінальне законодавство оперує переважно єдиною категорією службової особи, визначеною у ст. 18 та примітці до ст. 364 КК України [12]. Водночас диференціація окремих категорій суб'єктів залежно від характеру здійснюваних ними владних чи організаційно-розпорядчих повноважень могла б сприяти більш точному визначенню ступеня суспільної небезпечності відповідних корупційних діянь та вдосконаленню механізму індивідуалізації покарання.

Позитивний досвід Литви свідчить про доцільність розширення законодавчого підходу до визначення неправомірної вигоди. Незважаючи на достатньо широке тлумачення цього поняття у примітці до ст. 364-1 КК України [12], доцільним видається законодавче уточнення того, що неправомірною вигодою можуть визнаватися не лише матеріальні блага, а й будь-які нематеріальні переваги, пільги, преференції чи інші вигоди, здатні вплинути на об'єктивність виконання службових повноважень. Таке уточнення сприятиме однаковому застосуванню кримінального закону та усуненню окремих труднощів правозастосовної практики.

Окремим напрямом удосконалення законодавства має стати гармонізація положень КК України із Законом України «Про запобігання корупції» [13]. Аналіз європейського досвіду засвідчує, що ефективність кримінально-правової протидії корупції значною мірою забезпечується єдністю кримінально-правового та превентивного механізмів. Саме тому доцільним є подальше узгодження законодавчих дефініцій «неправомірної вигоди», «подарунка», «конфлікту інтересів», «службової особи» та інших понять, що використовуються у різних галузях антикорупційного законодавства.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що кримінально-правові системи європейських держав, незважаючи на особливості національного законодавства, сформували достатньо ефективну концепцію протидії корупційним правопорушенням, яка ґрунтується на принципах диференціації кримінальної відповідальності, комплексності антикорупційної політики, невідворотності покарання та ефективного інституційного забезпечення. При цьому найбільш характерними тенденціями сучасного розвитку європейського кримінального законодавства

є деталізація складів корупційних кримінальних правопорушень, розмежування відповідальності залежно від характеру службової поведінки, розширення кола суб'єктів кримінальної відповідальності, у тому числі юридичних осіб, криміналізація різних форм протиправного впливу на службову діяльність, а також поєднання кримінально-правових засобів із превентивними, організаційними та фінансовими механізмами протидії корупції.

За результатами проведеного порівняльно-правового аналізу обґрунтовано доцільність імплементації окремих позитивних елементів європейського досвіду до кримінального законодавства України. Насамперед необхідним видається удосконалення ст. 368 КК України шляхом більш чіткої диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру використання службових повноважень, уточнення окремих ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, розширення законодавчого визначення неправомірної вигоди з урахуванням сучасних форм її прояву, а також подальше вдосконалення інституту кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб.

Список літератури:

1. Вовченко Р. А. Іноземний досвід запобігання корупційним злочинам, що вчиняються поліцейськими. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 723–728. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.120>.
2. Буга Г. С. Досвід зарубіжних країн в боротьбі із запобігання корупції. *Правова позиція*. 2023. № 1(38). С. 149–152. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.29>.
3. Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch – StGB). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.
4. Борець Т. О. Досвід Австрії у сфері протидії корупції. *Реалізація державної антикорупційної політики*. 2017. С. 198–201. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/f97bf46f-eb08-4812-ac62-c9656179d58b>.
5. Italian Penal Code: Penal Code (approved by Royal Decree No. 1398 of October 19, 1930). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/2507>.
6. The Criminal Code Republic of Lithuania law 26 September 2000, № VIII-1968 (As last amended on 11 February 2010 – № XI-677). URL: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2016/08/Criminal-Code-Lithuania-2000.pdf?x80005>.
7. Войтенко Ю. М. Європейська практика боротьби з корупцією: досвід для України в рамках євроінтеграційних процесів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4-2. С. 29–33. URL: https://politicus.od.ua/spec_2022/4.pdf.
8. Código Penal – CP Diária da República n.º 63/1995, Série I-Ade 1995-03-15. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675>.
9. Crimes de responsabilidade de titulares de cargos políticos e altos cargos públicos: Lei n. 34/87, de 16 de julho. URL: <https://dre.pt/dre/detalhe/lei/34-1987-175513>.
10. Боровик А. В. Щодо європейських стандартів кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та їх запобігання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 22–29. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1820>.
11. Берлач А. І., Продан А. О. Зарубіжний досвід реалізації адміністративно-правового статусу антикорупційних суб'єктів. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 121–126. DOI: <https://doi.org/10.32782/kjp/2023.2.15>.

12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

13. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n238>.

Pushkar O. A. THE EXPERIENCE OF SOME EUROPEAN STATES IN MATTERS OF CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION OFFENSES

The article carries out a comprehensive comparative legal analysis of criminal liability for corruption offenses in individual European states in order to identify modern approaches to the criminalization of corruption acts, determine the features of the regulatory regulation of liability for their commission and substantiate the possibilities of using positive foreign experience to improve the criminal legislation of Ukraine. The author has studied legislative approaches to determining the components of corruption criminal offenses, the features of the criminal liability of officials in some foreign states.

The article analyzes the provisions of the criminal legislation of individual European states that regulate liability for receiving, providing and mediating in the provision of illegal benefits, abuse of official position, trading in influence and other corruption criminal offenses. It has been established that the legislation of each state is characterized by its own features in determining the objective and subjective features of the components of criminal offenses, the range of subjects of liability, the system of criminal penalties and special measures of a criminal-legal nature. It was found that the effectiveness of criminal law counteraction to corruption in European countries is ensured by the systematic nature of anti-corruption legislation, proper interaction between law enforcement and judicial bodies, a high level of legal certainty of criminal law norms and the functioning of effective institutions for the prevention of corruption.

Based on the results of the study, conclusions were formulated regarding the prospects for using the positive experience of European countries in the process of improving the criminal legislation of Ukraine. The feasibility of further harmonization of national criminal law norms with European standards, improvement of the legislative definition of individual corruption criminal offenses, expansion of the possibilities of applying special criminal law measures in relation to illegally obtained assets, as well as ensuring greater coherence of criminal, anti-corruption and procedural legislation was substantiated.

Keywords: *European experience, combating corruption, criminal liability, corruption offenses, illicit gain.*

Дата першого надходження статті до видання: 05.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026